

ФОРМАЛЬНІ ВАРІАНТИ ВІДОБРАЖЕННЯ РЕЛЯЦІЙНОЇ СЕМАНТИКИ У СИСТЕМІ МОВИ

ТКАЧЕНКО Н.Д.

Національний університет харчових технологій

Dictionary entries reveal categorial and functional polysemy of the prepositional sign. The semantic analysis of the prepositions shows that the spacial meaning is the primary one in the emergence and use of all prepositions. This hypothesis is proved by the distributional analysis of the "non-spacial" prepositions. All prepositions may denote space and time relations, both lexical and grammatical relations. Prepositions form semantic paradigms of synonyms, antonyms, gradual relations.

Об'єктом статті є реляційна семантика в англійській мові. Предметом статті виступають формальні варіанти відображення реляційної семантики в англійській мові - префікс, прийменник, прислівник, постпозитив, а також полісемія прийменників. Численні класифікації прийменникових словосполучень у наукових працях та граматиках англійської мови виходять з лексичного та граматичного значення прийменників та їх статусу в системі частин мови. Дослідження системної організації мови залишається завжди актуальним унаслідок динамічної природи мови і множинності функціональних значень, які спричиняють формальні кількісні та якісні зміни на різних рівнях мовленнєвої структури. Наукова новизна визначається міжрівневим аспектом дослідження, внаслідок якого знаходить підтвердження похщність реляційної семантики прийменників поля просторовості, єдність їх лексичного та граматичного значень, дистрибуційна та функціональна визначеність реляційної семантики прийменників та їх формальних варіантів.

Кількісні і частотні особливості вживання прийменників дозволяють говорити про їх класифікаційну функцію в системі частіш мови, з одного боку, та в афіксальному словотворі, з другого. Формальні варіанти з реляційною семантикою беруть частку у породженні й взаємодії структур різного рівня мови - слів, словосполучень, речень. Пор.: *input. put in, in the box. Put it in the box.*

Серед проблематики слів цієї категорії варто відзначити проблеми розрізнення прийменників, прийменникових прислівників, прикметників, умови переходу одиниць однієї частини мови до іншої категорії, інновації у формах та функціях формальних варіантів з реляційною семантикою. Хокет звертає увагу на форми, які функціонують тільки як прийменники: *against, from, to with, out of*, на частки (прийменникові прислівники), які мають подвійну функцію - прийменника та прийменникового прислівника (напр.: *He walked along the road and he walked along*). Цим одиницям притаманна омонімія - вони функціонують як прийменники та сполучники: *until tomorrow (until - прийменник) і until he comes (until — сполучник)*. Деякі форми виступають в усіх трьох функціях: *Jill came tumbling after Jack* (прийменниковий прислівник); *Jill tumbled after Jack* (прийменник); *Jill tumbled after Jack did* (сполучник підрядності) [Hockett 1959: 193, за Бурлакова 1975: 70].

В.В. Бурлакова підкреслює самостійність значення та розглядає особливості функціонування слів з напрямковим значенням, що зближує їх з прислівниками [Бурлакова 1975:51]. Р.А. Клоуз називає їх прислівниковими частками [Close 1973: 174], Дж.Ліч та Р.Квірк із співавторами -прийменниковими прислівниками [Leech, Swartwick 1983: 22; (Quirk, Greenbaum, Swartwick 1982: 303)]. При цьому Дж.Квірк вказує, що у сполученні з фразовими дієсловами такі частини мови виступають як частки і "значення словосполучення не можна вивести із значень дієслова і частки окремо" [Quirk, Greenbaum, Swartwick 1982: 303].

У вітчизняній традиційній граматиці розрізняють поняття прийменник, прийменниковий прислівник та постпозитив. Термін "постпозитив" уведений Н.Н. Амосовою для позначення службових слів, які не мають власного лексичного значення, але привносять відтінки у значення інших слів [Амосова 1963: 131]. Серед постпозитивів

розрізняють слова з напрямковим, видовим та підсильним значенням, наприклад, *go on* 'продовжувати йти', *come up* 'підійти', *come on* 'починати'.

Головною відмінністю прислівника та постпозитива від прийменника є відсутність іменника в їх правій дистрибуції. Наприклад, *round up* 'закінчуйте', *cheer up* 'підбадьориться!' На відміну від прислівників, які передають просторові відношення, постпозитиви можуть позначати також інші відношення — видові, підсильні.

У прийменниковому словосполученні (далі ПСС) прийменник утворює препозитивну чи постпозитивну групу в залежності від його тяжіння до іменника чи дієслова, за словами Г.П. Ятеля, - в залежності від векторної спрямованості прийменника. Прийменник зв'язує у словосполученні класи дієслів та іменників, чим зумовлює динамізм чи статичність структури ПСС, його динамічну синхронію, стабільність чи динаміку [Ятель 1979: 8]. На нашу думку, класифікаційна функція прийменників пов'язана з універсальністю концепту відношення, яке вони відображують у мові: багато іменників та дієслів можуть сполучатися з усіма чи з більшістю прийменників.

Прийменники в англійській мові розрізняються кількістю компонентів: вони можуть складатися з одного, двох або трьох слів. За Н.Н. Раєвською, прийменники можуть бути: а) прості: *after, among, around, before, concerning*, б) складні: *along with, away from, back of, due to, together with, etc.*, в) фразові: *by means of, in front of, in accordance with* та ін. [Rayevska1976: 32].

За морфологічною класифікацією В.Л. Каушанської, прийменники поділяються на: а) прості: *in, on, at, for, with* і т. ін., б) похідні: *behind, below, across, along* та ін., в) складні: *inside, outside, within, without*, г) складені: *because of, in front of, in accordance with* та ін. [Каушанская и др. 1963: 210]. До простих відносять, зокрема, дієприкметникові прийменники: *concerning, during, past, regarding, respecting, considering*.

Найпоширенішим є події прийменників на дві загальні групи: прості та складні. Наприклад, Дж. Ліч та Я. Свартвік усі однослівні прийменники відносять до простих, а решту до складних [Leech, Swartwick 1983: 254].

Класифікуючи лексичні значення прийменників. Дж. Ліч та Я. Свартвік розподілили прийменники місця в чотири групи. До першої воші БІДИЄСЛІІ прийменники типу *ai*, які передають співвіднесення предмета з певною точкою на поверхні: *to, at, away, from*, до другої групи - прийменники типу *on*, які позначають співвіднесення предмета з лінією чи поверхнею: *on, onto, off*, до третьої - прийменники типу *in*, які позначають перебування предмета в межах певної ділянки: *in(to), out of through(out)*). Відзначені випадки накладення прийменників при виборі одного з них залежно від дієслова, наприклад: *He works at the post office / He left his gloves at the post office*.

Група прийменників положення у просторі включає: *below, above, underneath, on top of, over, by, beside, in front of, behind, between, among, amid, around, about* тощо. Вони розрізняють положення предметів один відносно іншого по вертикалі або горизонталі безпосередньо чи на відстані. Прийменники *to, on, off, along, into, out of, towards, away, through* позначають рух [OEO]. Зазначається про можливість використання й інших прийменників у цьому значенні: *We drove by / past the town wall. We past over / across the bridge* [Leech, Swartwick 1983: 254]. Автори класифікації звертають увагу на вживання деяких прийменників у переносному, абстрактному значенні: *in danger, out of practice* [там само: 254].

У класифікації Дж. Ліча та Я. Свартвіка звертає на себе увагу поділ прийменників на синонімічні групи відповідно до семантики прийменників *at, in, on*. Названі прийменники різняться градуальними відношеннями місця і мають найбільшу варіативність у контексті ситуацій мовлення, тоді як значення їхніх синонімів, таких як *on / along / about / around / across the street* меншою мірою залежить від ситуації.

У численних класифікаціях прийменникових словосполучень та відповідних розділах граматики англійської мови прийменники, прислівники та постпозитиви розглядаються як окремі частини мови, що пояснюється схожістю їх функцій у мовленні.

Словникові статті демонструють категоріальну багатозначність лексичних формальних варіантів аналізованих одиниць. Аналіз словникових статей OED дозволив класифікувати формальні варіанти із значенням відношення за їхню категоріальною

семантикою:

Prepositions only: *at, along, from, with, among, of, beside, besides, up to, within, without, into, onto, out of, upon, in front of.*

Adverbs and prepositions: *in, on, over, under, across, through, above, below, about, around, to, behind, since, by, up, off, underneath, throughout, alongside, inside, outside, between, before, after.*

Noun, adjective, adverb and prepositions: *inside, outside.*

Adverbs, prepositions and adjectives: *off, inside, outside.*

Adverb, preposition, intransitive verb, adverbial particle: *up.*

Adverb, preposition and conjunction: *after, before.*

Preposition and conjunctions: *till, until.*

Класифікація засвідчує, що: 1. категоріальна полісемія прийменників пов'язана з їхнім походженням від різних частин мови, 2. до власне прийменників належать здебільшого складні прийменники: *within, without, into, onto*, а також складені: *up to, out of, in front of*. До цієї групи входять також прийменники з іменниковим коренем (основною): *among* 'з середовища'; *beside, besides, inside, outside*, (*side* - 'сторона'); *in front of* (*front* - 'перед'); а також прикметниковим – *along* (*long* - 'довгий')[OED].

Прийменники з тією самою основою *inziye* та *ouiziye* належать до таких, що суміщають функції іменників, прийменників та прислівників. Іменникові корені та основи виступають також у прийменників: *across – cross, behind 0 hind, underneath – neath, about – bout, around - round*. З-поміж них прийменник *aboui* має іменниковий корінь *bout* 'коло' [БАРС 2005: 88].

Прийменник *underneath* містить корінь, значення якого співвідносне з українським іменником *низ* і перекладається 'під', 'нижче' [там само: 469], *hind* означає 'задня частина' [там само: 350]. Прислівник і прийменник *below* містить прикметникову основу *low*

Прийменники можна класифікувати за семантичною парадигмою - градуальними відношеннями співположення речей, відображеними прийменниковими синонімами та антонімами. До цієї думки підводить, зокрема, Ч. Філмор. Наводячи приклад Барбари Холл: *to the store* та *at the store*, Ч.Філмор стверджує, що .схожі за значеннями прийменники *to* та *at* різняться поняттями початку руху та нерухомості [Філмор 1981:407]. Градуальні парадигми утворюють прийменники: *at / to / from, in / into / out of, on / onto / off, over / above / below*. Градуальна парадигма визначається відношеннями включення - *in*, виключення - *out*, співположення - *a*, контакту - *on*, відсутності контакту - *over*, визначеної / невизначеної точки у просторі - *in, at*, наближенням - *to*, віддаленням – *from*.

Розглянута вище систематизація прийменників, запропонована Дж. Лічем та Л. Свартвіком, виходячи із значення прийменників *ai, in, on*, вказує на спільні семи у багатьох прийменників та визначає їх як синоніми.

У синонімічних відношеннях перебувають прийменники, *at, in; over, above; under, underneath; to toward; in front of, before; behind, after*. Антонімічні відношення притаманні прийменникам: *in – out, on – under, up – dawn, over – underneath, above – below, to – from, before – after, in front of – behind*.

В основі іншої парадигми — реляційні значення, які відповідають слов'янським відмінкам. Відношення родового відмінка передаються англійськими прийменниками *of, from*, давального -прийменниками *to, into, onto*; орудного — прийменниками *by, with*.

Традиційна класифікація поділяє прийменники за обставинним значенням на прийменники: 1. простору та напрямку (*in, on, below, under, between* та ін.), 2. часу (*afre, before, at* та ін.), 3. прийменники абстрактних відношень (*by, with, because of, with a view to* та ін.) [Каушанская и др. 1963:210-211]. Проте можна висунути гіпотетичну думку, що не варто поділяти прийменники на такі, що позначають простір, та такі, що позначають час. Адже всі прийменники здатні відображати відношення як у просторі, так і в часі. Ця гіпотеза підтверджується дистрибуційним аналізом "непросторових" прийменників. Наприклад, прийменник *with* позначає соціативні відношення *with people*. За ними лежать відношення співположення двох об'єктів - хтось (щось) з кимось (чимсь). Ці відношення можуть передавати накладення: *Bgeaymik Buieeg*, проникнення: *coffee with milk тощо*. Отже, прийменник *тик* може відображати просторові відношення. У контексті *work with a tool* просторове значення

зберігається як наявність і співположення інструмента і діяча.

Прийменник *by* означає просторове відношення співположення, напр.: *by the road*. Звідси словосполучення *mmШен By 8kaке\$preage* означає просторове співположення автора і книги. Прийменник *о/* може мати просторове значення, пов'язане з походженням одного об'єкта від іншого: *piece of bread* від *piece cut off bread*.

Прийменники часу *before* та *after* також можуть позначати положення предмета, відповідно, попереду або позаду іншого предмета, а прийменники *till* та *until* у дистрибуції іменників простору позначають протяжність у просторі, напр.: *move til the poster, wait till home*. І навпаки, кожен прийменник може набути часових значень у дистрибуції іменників з часовою семантикою, напр.: *at / under / over age, with some minutes in reserve*.

Прийменник/о?- уживається для відображення відношення мети. Щоб довести можливість його вживання для відображення просторових відношень, треба розглянути можливість його варіювання у словосполученнях, напр.: *work at / in / on a newspaper*. Хоча ПСС з цими прийменниками визначають об'єктні відношення, але вони імплікують і просторові, оскільки всяка робота відбувається у просторі. Слід відзначити, що афіксальні слова передають значення напрямку місця за допомогою префікса *for-*: *forward*. Історичну варіативність прийменника з іншими прийменниками місця відзначає Г.Є. Зінченко [Зінченко 2006: 77]. Можливо, буде правомірним не поділяти прийменники на лексичні й граматичні [Аксененко 1966, за Зінченко 2006: 73], оскільки сучасні лінгвісти доводять, що всі прийменники відображають лексичні значення відношень та синтаксичні зв'язки між словами: "Результати досліджень прийменників показують семантичну навантаженість усякого вживання прийменника" [Филипенко 2000:43].

Як знак відношення прийменник утворює з іменником семантичну єдність [Апресян 1971: 449, за Зінченко 2006: 72]. Але з поняття єдності, на нашу думку, випливає скоріше висновок не про те, що "неможливо перенести значення повнозначних слів на значення прийменників" [Зінченко 2006:72], а про те, що редяпійні значення повнозначних слів відображаються варіантами прийменників. З іменниками - обставинами умов дії прийменники позначають або реальний простір, або уявний, опосередкований порівнянням. Пор.: *in the gutter* - букв, 'у канаві' та метафоричний перенос - 'у поганих умовах'. Прийменники, вжиті з абстрактними іменниками, можуть відображати відношення речей, уподібнені інструментальним, утворюючи обставину способу дії: *in circles, in whisper*. З іменниками - назвами відчуттів та частин людського тіла прийменники відображають ментальний простір та стан душі людини: *in joy, in despair*.

Дієслівна дистрибуція розрізняє фізичні й розумові дії. Незалежно від об'єкта, відображеного іменником, дієслівна дистрибуція уподібнює ментальні, мовленнєві відношення просторовим, надаючи при цьому прийменниковим словосполученням значення змісту мислення, мовлення: *think, speak of / about smth*.

Дистрибуційний аналіз семантики "непросторових" прийменників у ПСС свідчить про те, що просторове значення є вихідним в утворенні та вживанні кожного прийменника. Когнітивним обґрунтуванням цього явища є той факт, що місце є основним виміром у свідомості людини. Тому цілком вірогідно твердити про походження всіх прийменників з первинного семантичного поля просторовості. Інші реляційні значення, яких прийменники набувають у прийменникових словосполученнях - дистрибуціях з іменниками, належать до інших семантичних полів, які неодмінно пересікаються з полем просторовості.

Формальні варіанти прийменників - префікси, прислівники, постпозитиви - демонструють схожість за формою і в той же час більшу частотність прийменників. Ці факти, а також більша семантична незалежність прийменників визначають їх класифікаційну функцію в системі частин мови і афіксального словотвору. Словникові статті вказують на категоріальну багатозначність лексем із значенням відношення. Категоріальна полісемія прийменників, зокрема, пояснюється їхнім походженням від одиниць різних частин мови. Семантичний аналіз показує, що просторове значення є первинним в утворенні і вживанні всіх прийменників. Цю гіпотезу підтверджує дистрибуційний аналіз "непросторових" прийменників. Всі прийменники здатні відображати як лексичні, так і граматичні відношення. Семантичні - реляційні варіанти прийменників зумовлені іменниковою та дієслівною дистрибуцією, а формальні - категоріальні та міжрівневі — їх мовленнєвими функціями. Формальні

варіанти зі спільною реляційною семантикою беруть участь у породженні й взаємодії структур різного рівня мови — слів, словосполучень, речень. Прийменники утворюють семантичні парадигми синонімів, антонімів, градуальних відношень.

Пересічення семантичних полів, відображене
прийменниковими конструкціями

поле просторовості: at/to at/to/from, in/into, out of, on/onto / off, over / above / below, under / underneath **some space**;

поле часу: until after / before **that time**;

поле стану дії: in that **state**, at a **loss**;

поле умов дії: in / under the **conditions**;

поле способу дії: in this **manner /way**;

поле інструментальності: with the **instrument**;

поле соціативу: by the **people**, with / among / between, among **people**;

поле опосередкованості: speak/ think of/ about **something**.

ЛІТЕРАТУРА

Амосова Н.Н. (1963). Основи англійської фразеології. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та.

Бурлакова В.В. (1975). Основи структури словосочетания в современном английском языке. -Л.: Изд-во Ленингр. ун-та.

Зінченко Г.С. (2006). Функціонування прийменника в давньоанглійський період та відповідні структури в сучасній англійській мові // Проблеми семантики слова, речення та тексту. - К.: КНУ. - С. 70-79.

Каушанская В.Л. и др. (1963). Каушанская В.Л., Кожевникова О.Н., Прокофьева Е.В., Райнес З.М., Сквирская С.Е., Цырлина Ф.Я. Грамматика английского языка. - Л.: Гос. уч.-пед. изд-во Мин. Просвещ. РСФСР.

Филипенко М.В. [2000]. Проблемы описания предлогов в современных лингвистических теориях // Исследования по семантике предлогов. - М.: Рус. Словари. - С. 12 - 54.

Филмор Ч. [1981]. Дело о падеже // Новое в зарубежной лингвистике. - М. - Выш. X. - С. 496 -530.

Ятель Г.П. [1979]. Синтагматика и парадигматика предложного словосочетания в современном английском языке // Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. - К., 1979. – 48 с.

Close K.A. [1973]. A Referense Grammar For Students of English. - М.: Prosveschenie.

Irtenyeva N.F. [1968]. A Theoretical English grammar. - М.: High School.

Leech G., Swartwick J. [1983]. Communicative Grammar of English. - М.: Prosveschenie.

Rayevska N.N. [1976]. Modern English Grammar. - М: Высшая школа.

Quirk K, Greenbaum S., Swartwick J. [1982]. University Grammar of English.-М.: Высшая школа.

ДОВІДНИКИ

БАРС [2005]. Большой англо-русский словарь / Сост. В.К. Мюллер . -М.: Изд-во Цитадель-трейд.

OED [1970]. The Oxford English Dictionary on Historical Principles. - London: At the Clarendon Press . - V. I - XII.